

درس
نوشتار
۲۵

معاون آموزشی مرکز آموزش کلترونیکی

علم کلام

بر اساس تجربه الاعتقاد
محقق طوسی

رضا پرنجگار

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
دانشگاه قرآن و حدیث
مرکز آموزش کلترونیکی

سرشناسه: برنجکار، رضا، ۱۳۴۲ -
 عنوان قرارداد: تجرید الاعتقاد
 عنوان و نام پدیدآور: علم کلام بر اساس تجرید الاعتقاد محقق طوسی / رضا برنجکار
 [به سفارش] وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، دانشگاه قرآن و حدیث، مرکز آموزش الکترونیکی.
 مشخصات نشر: قم: موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۹۶.
 مشخصات ظاهری: ۱۶۸ ص.
 فروست: درس نوشتار ۲۵.
 شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۴۹۳-۹۷۸-۵
 وضعیت فهرست نویسی: قیبا
 یادداشت: کتاب حاضر بر اساس کتاب "تجرید الاعتقاد" تألیف خواجه نصیرالدین طوسی است.
 یادداشت: بالای عنوان: متون آموزشی مراکز آموزش الکترونیکی.
 یادداشت: کتابنامه: ص. [۱۶۵] - [۱۶۷]: همچنین به صورت زیر نویس.
 عنوان دیگر: متون آموزشی مراکز آموزش الکترونیکی.
 موضوع: نصیرالدین طوسی، محمد بن محمد، ۵۹۷-۶۷۲ ق. تجرید الاعتقاد --- نقد و تفسیر
 موضوع: کلام شیعه امامیه --- قرن ۷ ق.
 موضوع: *Imamite Shiites theology -- ۱۳th century
 شناسه افزوده: نصیرالدین طوسی، محمد بن محمد، ۵۹۷-۶۷۲ ق. تجرید الاعتقاد. شرح
 شناسه افزوده: دانشگاه قرآن و حدیث. مرکز آموزش الکترونیکی
 شناسه افزوده: موسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث. سازمان چاپ و نشر
 رده بند: کنگره: ۲۰۴۲۳۲۱۳۹۶/ع۶/ BP۲۱۰
 رده بند: دیویی: ۲۹۷/۲۱۷
 شناسه کتابشناسی ملی: ۴۹۳۹۹۷۵

خدمت کلام
 رضا برنجکار

ارزیاب: رسول رضوی	صفحه آرا: مهدی خوش رفتار	طراح جلد: حسن فرزانهگان
-------------------	--------------------------	-------------------------

ناشر: سازمان چاپ و نشر دارالحدیث • چاپ: اول / ۱۳۹۶ • چاپخانه: دارالحدیث

شمارگان: ۵۰۰ • قیمت: ۸۰۰۰ تومان • شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۴۹۳-۹۷۸-۵

محل بخش

دفتر مرکزی: قم، میدان شهدا، خیابان معلم، پلاک ۱۲۵ تلفن: ۰۲۵ ۳۷۷۴۰۵۲۳

فاکس: ۰۲۵ ۳۷۷۴۰۵۷۱ / ص. پ ۴۴۶۸ / ۳۷۱۸۵

نمایشگاه دائمی علوم حدیث (قم، خیابان معلم) مجتمع ناشران، طبقه همکف پلاک ۲۹ تلفن: ۰۲۵ ۳۷۷۴۰۵۴۵

شهری، حرم حضرت عبدالعظیم حسنی رضی الله عنه صحن کاشانی تلفن: ۵۵۵۲۸۶۲

<http://darolhadith.ir>

کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

سخن‌منا

«متنا» عنوان مجموعه «متون تدوینی نشر مرکز آموزش الکترونیکی دانشگاه قرآن و حدیث» است. این متون از آغاز تأسیس مرکز - سال ۱۳۸۳ - تاکنون به عنوان منابع درسی دانشجویان در مقاطع کارشناسی و ارشد همواره بدرسی رسیده است. بخشی از متون آموزشی مرکز، توسط ناشران دانشگاهی، مانند سمت، منتشر شده است، از سال ۱۳۹۵ مرکز تصمیم گرفته تا همهٔ دروس را به دو صورت ذیل آماده و منتشر نماید:

۱. دوس نوشتار

این اصطلاح به روشی اشاره می‌شود که استاد افزون بر تدریس، مطالب دروس را قلمی درآورده است.

۲. دوس گویا

این عنوان به بخشی از جزوات آموزش مرکز اطلاق می‌شود که به جهت فقدان متن مکتوب یا منبع مقبول در آن آماده درسی، همان گفتار استاد در تولید بسته‌های درسی چندرسانه‌ای، پیاده شده و از بازتاب و تغییرات ویرایشی، برای تسهیل در مطالعات و آزمون، به صورت وقت منتشر می‌شود. امید است صاحبان این آثار فرصت یابند تا این دروس گفتارها را به کتاب‌های منقح تبدیل نمایند.

شایان ذکر است که با توجه به فقر منابع در موضوعات کتاب‌های نگاه‌های نو صاحبان آثار، بسیاری از این جزوات در مراکز معتبر دانشگاهی و حوزوی در حال تدریس است.

از خوانندگان گرامی به جهت برخی کاستی‌های احتمالی در ویرایش و یا استنادها، که از ناحیهٔ مرکز - و نه صاحبان آثار - رخ داده، صمیمانه عذرخواهیم.

فهرست مطالب

۱۳	مقدمه
درس اول: اثبات وجود خداوند متعال و قدرت او	
۱۵	اثبات وجود خداوند متعال
۱۶	برهان حدوث
۱۶	برهان وجوب و امکان
۱۷	تفاوت برهان فلاسفه و متکلمان
۱۸	اثبات صفات خداوند متعال
۱۹	قدرت
۱۹	تعریف متکلمان از قدرت
۲۰	تعریف فلاسفه از قدرت
۲۱	اثبات قدرت
درس دوم: عمومیت قدرت، صفات عام، علم و اراده	
۲۳	عمومیت قدرت
۲۴	علم
۲۵	دلیل احکام
۲۵	دلیل تجزید
۲۵	دلیل استناد هر چیزی به خداوند
۲۶	حیات
۲۶	اراده
۲۸	دیدگاه‌های مختلف متکلمان درباره ماهیت اراده
۲۸	دیدگاه اشاعره
۲۸	دیدگاه معتزله
۲۸	دیدگاه کُرامیه
۲۸	دیدگاه امامیه و خواجه نصیر الدین طوسی
۲۹	نکته

درس سوم: صفات سمیع، بصیر، متکلم و باقی و نفی صفات زائد بر ذات

۳۱.....	سمیع و بصیر.....
۳۲.....	تکلم.....
۳۳.....	صدق کلام الهی.....
۳۴.....	باقی.....
۳۴.....	نفی صفت زائد بر ذات خداوند.....
۳۵.....	نفی شریک از خداوند.....
۳۶.....	نفی مثل از خداوند.....
۳۷.....	نفی ترکیب از خدا.....
۳۸.....	نفی ضد از خداوند.....
۳۹.....	نفی مکان از خداوند.....

درس چهارم: عدل الهی، حسن و قبح، قدرت خدا بر فعل قبیح، هدفمندی افعال خدا

۴۱.....	حسن و قبح افعال و تعریف عدل الهی.....
۴۳.....	اثبات حسن و قبح عقلی.....
۴۳.....	دلیل نخست: وجدان.....
۴۳.....	دلیل دوم: رد حسن و قبح شرعی.....
۴۴.....	نکته.....
۴۵.....	اثبات عدل الهی.....
۴۵.....	عمومیت قدرت خداوند نسبت به کار قبیح.....
۴۶.....	هدفمندی فعل الهی.....

درس پنجم: نفی اراده قبیح، جبر و اختیار، فعل متکلف، قضا و قدر

۴۹.....	نفی اراده قبیح از خدا.....
۵۱.....	جبر و اختیار.....
۵۲.....	نظریه کسب اشاعره.....
۵۳.....	دلیل محقق طوسی بر اختیار انسان.....
۵۳.....	فعل متولد.....
۵۴.....	معنای فعل متولد.....
۵۵.....	نظریه‌های مختلف درباره فاعل فعل متولد.....
۵۶.....	قضا و قدر.....

درس ششم: هدایت و ضلالت، تکلیف، قاعده لطف

۶۰.....	هدایت و ضلالت.....
---------	--------------------

۶۱	 نخستین معنای اضلال
۶۱	 دومین معنای اضلال
۶۲	 سومین معنای اضلال
۶۳	 معنای هدایت
۶۳	 نکته
۶۴	 تکلیف
۶۴	 معنای تکلیف
۶۵	 دلیل حسن بودن تکلیف
۶۵	 قاعده لطف
۶۵	 لطف مقرب
۶۷	 لطف محصل
۶۷	 تفاوت لطف مقرب و محصل

درس هفتم: مساله شرور و آلام

۶۹	 معنای شر
۷۰	 دلیل استفاده از واژه «آلم» به جای «شر»
۷۰	 دلیل حسن آلم
۷۱	 اقسام آلم رساندن حسن
۷۱	 قسم نخست: استحقاق
۷۲	 قسم دوم و سوم: رساندن نفع و دفع ضرر (عوض)
۷۲	 قسم چهارم: شر عادی
۷۳	 قسم پنجم: دفاع
۷۳	 دیدگاه‌های دیگر درباره شرور
۷۳	 دیدگاه ثنویه
۷۳	 دیدگاه جبریه
۷۴	 دیدگاه قائلین به تناسخ
۷۴	 دیدگاه ابوهاشم جبائی و محقق طوسی
۷۵	 عوض
۷۶	 انتصاف

درس هشتم: حسن بعثت و وجوب آن، وجوب عصمت پیامبر

۷۸	 حسن بودن بعثت
۷۹	 فواید بعثت

فایده نخست: تأیید ادراکات عقلی	۷۹
فایده دوم: بیان احکامی که عقل بر آنها دلالت ندارد	۸۰
فایده سوم: از بین رفتن ترس	۸۰
فایده چهارم: بیان حسن و قبح	۸۰
فایده پنجم: بیان منافع و مضرات	۸۱
فایده ششم: حفظ اجتماع	۸۱
فایده هفتم: رشد و تکامل انسان‌ها	۸۱
فایده هشتم: تعلیم صنایع	۸۱
فایده نهم: بیان مکارم اخلاق	۸۲
فایده دهم: بیان احکام سیاسی	۸۲
فایده یازدهم: خبر دادن از ثواب و عقاب امور	۸۲
نکته	۸۲
شبهه براهمه به نبوت و صالح متکلمان به آن	۸۳
وجوب بعثت	۸۴
عصمت	۸۵
دیدگاه‌های گوناگون درباره عصمت پیامبر	۸۵
دلایل عصمت	۸۶
دلیل نخست	۸۶
دلیل دوم	۸۶
دلیل سوم	۸۶

درس نهم: دیگر ویژگی‌های پیامبر، معجزه، کرامت، همیشگی بودن بعثت، شریعت جدید

ویژگی‌های دیگری که در پیامبر لازم است	۸۸
راه اثبات پیامبر و صدق دعوی او (معجزه)	۸۹
کرامت	۹۰
وجوب همیشگی بودن بعثت	۹۱
الزامی نبودن شریعت جدید برای همه پیامبران	۹۲

درس دهم: اثبات نبوت خاصه پیامبر اکرم ﷺ و عمومیت آن، افضلیت پیامبران بر فرشتگان

اثبات نبوت پیامبر اکرم ﷺ از طریق معجزه	۹۴
معجزه قرآن	۹۵
دیگر معجزات پیامبر ﷺ	۹۶

۹۸.....	وجه اعجاز قرآن.....
۹۸.....	اشکال یهود و پاسخ خواجه نصیر بدان.....
۱۰۱.....	استدلال یهودیان بر ابدی بودن دین یهود.....
۱۰۲.....	عمومیت نبوت پیامبر ﷺ.....
۱۰۳.....	افضل بودن پیامبر ﷺ از ملائکه.....

درس یازدهم: نصب و نص امام، عصمت و افضلیت امام

۱۰۶.....	امامت در لغت.....
۱۰۷.....	نصب امام و دیدگاه‌های پیرامون آن.....
۱۰۷.....	عدم وجوب نصب امام.....
۱۰۷.....	وجوب نصب امام.....
۱۰۸.....	دلیل وجوب نصب امام بر خداوند.....
۱۰۸.....	عصمت امام و دلایل آن.....
۱۰۹.....	دلیل نخست.....
۱۱۰.....	دلیل دوم.....
۱۱۰.....	دلیل سوم.....
۱۱۰.....	دلیل چهارم.....
۱۱۱.....	دلیل پنجم.....
۱۱۱.....	منافات نداشتن عصمت با قدرت بر گناه.....
۱۱۳.....	دلیل قدرت امام بر گناه.....
۱۱۳.....	افضلیت امام بر مردم.....
۱۱۴.....	نص بر امام از سوی خداوند.....

درس دوازدهم: اثبات امامت خاصه (۱)

۱۱۷.....	امامت حضرت علی علیه السلام.....
۱۱۸.....	دلایل امامت امام علی علیه السلام.....
۱۱۸.....	دلیل نخست: اعطای عنوان «امیر المؤمنین» به امام علی علیه السلام.....
۱۱۸.....	دلیل دوم: تعبیر انت الخلیفه من بعدی.....
۱۱۹.....	دلیل سوم: ولی مسلمین.....
۱۲۰.....	دلیل چهارم: حدیث غدیر.....
۱۲۱.....	دلیل پنجم: حدیث منزلت.....
۱۲۲.....	دلیل ششم: جانشینی در مدینه.....
۱۲۲.....	دلیل هفتم: برادر، وصی، خلیفه و قاضی خوانده شدن از سوی پیامبر.....

۱۲۳	دلیل هشتم: افضل بودن بر صحابه
۱۲۳	دلیل نهم: معجزات امام علی (ع)

درس سیزدهم: اثبات امامت خاصه (۲)

۱۲۶	دلیل دهم: نداشتن سابقه کفر
۱۲۸	دلیل دوازدهم: امر الهی به اطاعت از اولی الامر
۱۲۹	افضلیت امیرالمؤمنین (ع)
۱۲۹	اثبات افضلیت از راه جهاد و شجاعت
۱۳۰	جنگ بدر
۱۳۰	جنگ احد
۱۳۱	جنگ خندق
۱۳۱	جنگ خیبر
۱۳۲	اثبات افضلیت از راه علم
۱۳۵	دلایل دیگر
۱۳۶	اثبات امامت ائمه (ع)
۱۳۶	دلیل نخست: نص متواتر
۱۳۶	دلیل دوم: عصمت
۱۳۷	دلیل سوم: کمالات

درس چهاردهم: امکان و وقوع معاد، چگونگی آن

۱۳۹	امکان وجود معاد
۱۳۹	دلیل نخست
۱۴۰	دلیل دوم
۱۴۰	امکان نابودی این عالم
۱۴۱	وقوع نابودی این عالم
۱۴۴	دیدگاه برخی معتزلیان درباره نابودی عالم
۱۴۵	اثبات وقوع معاد
۱۴۵	دلیل نخست: وجوب عمل به وعده
۱۴۶	دلیل دوم: حکمت
۱۴۶	دلیل سوم: آیات و روایات

درس پانزدهم: پاسخ به شبهات معاد جسمانی، ثواب و عقاب، احباط و تکفیر

۱۴۸	شبهات فلاسفه بر معاد جسمانی
-----	-----------------------------

۱۴۸	شبههٔ آکل و مأکول و پاسخ بدان
۱۵۰	دیگر شبهات و پاسخ به آنها
۱۵۲	ثواب و عقاب
۱۵۲	همراهی ثواب و عقاب با تعظیم و اهانت
۱۵۲	دائمی بودن ثواب و عقاب
۱۵۳	احباط و تکفیر

درس شانزدهم: دائمی نبودن کیفر کبیره، عفو، شفاعت، توبه، آفرینش بهشت و دوزخ

۱۵۶	همیشگی نبودن عذاب اصحاب کبائر
۱۵۷	دلیل نخست
۱۵۷	دلیل دوم
۱۵۷	آیات و روایات دال بر عدم عقاب
۱۵۸	جواز عفو
۱۶۰	شفاعت
۱۶۱	توبه
۱۶۲	خلق پیشین بهشت و دوزخ
۱۶۵	فهرست منابع و مآخذ
۱۶۸	آثار منتشر شده دانشگاه قرآن و حدیث

مقدمه

آموزه‌های ادیان الهی در سه بخش عقاید، احکام و اخلاق طبقه‌بندی می‌شود. از این میان، بخش عقاید زیربنای دو بخش دیگر است و از این رو، به آن اصول دین نیز می‌گویند. دانشی که این بخش می‌پردازد، با نام‌هایی همچون علم کلام، علم اصول دین، علم عقاید و فقه اکبر خوانده می‌شود. مشهورترین این اسامی، اصطلاح علم کلام است که دست کم از قرن دوم هجری شایع شد.

علم کلام دانشی است که درباره اعتقادات دینی به شیوه عقلی و نقلی بحث می‌کند و ضمن استنباط این اعتقادات از منابع آیه و تبیین، تنظیم و اثبات عقاید دینی پرداخته و به شبهات و اعتراضات مخالفان پاسخ می‌دهد.

یکی از مهم‌ترین کتابهای کلامی، کتاب تجرید الاعتقاد اثر خواجه نصیر الدین طوسی (۵۹۷ - ۶۷۲) است که با وجود فشرده بودن، دربردارنده یک دوره کلام اسلامی است. این کتاب شامل شش مقصد است که دو مقصد نخست آن به مباحث فلسفی پرداخته و چهار مقصد بعدی درباره کلام و اصول دین می‌باشد. به دلیل اهمیت این کتاب، شروح بسیاری توسط دانشمندان شیعه و سنی بر آن نگاشته شده است که از مهم‌ترین آنها شرح علامه حلی با عنوان کشف المراد فی شرح تجرید الاعتقاد است.

در برخی رشته‌های علوم انسانی، دو واحد کلام اسلامی وجود دارد که متن اصلی آن کتاب تجرید الاعتقاد است. کتاب حاضر یک دوره کلام اسلامی را بر مبنای این کتاب عرضه کرده است. در این کتاب قسمت‌های اصلی و مهم‌تر کتاب تجرید الاعتقاد شرح داده شده است و البته در این شرح بیشترین استفاده از کتاب کشف المراد علامه حلی بوده است.

لازم به ذکر است نگارنده در این کتاب در صدد توضیح مقصود محقق طوسی است و تنها در موارد محدودی و تحت عنوان «نکته» دیدگاه خود را بیان نموده است.

امید است این کتاب بتواند به عنوان یک متن درسی برای درس کلام اسلامی مورد استفاده قرار گیرد.